

რულის სრულიად თავისებური იდეალი დასახა, რომელიც არც პლატონურია და არც ტლანქად სენსუალისტური, არც მისტიკურია და არც ინტელექტური, არამედ თავისებურად რუსთაველურია, ეს მისი შემოქმედებითი გონების დიდი ორიგინალობით აიხსნება. შოთა რუსთაველის შეხედულებით უხუნაესი სიყვარული მხოლოდ რჩეულთა ხვედრია, ის ენით ძნელად გამოსათქმელი საიდუმლოებაა. მისი მიწვედომა შეუძლებელია მარტოდენ გონებით, ის ერთგვარი შმაგობაა, რომელიც ადამიანის აღმაფრენას და ღვთაებასთან დაახლოებას იწვევს. სიყვარული არის ტანჯვა ანუ ღმობა; სიკვდილი ტანჯვის დასასრულია, მაგრამ ის არ არის სიყვარულის დასასრული: სიყვარული უფრო ძლიერია, ვიდრე თვით სიკვდილი, გარდაცვლილი მიჯნურები ღვთაებაში, მზის სინათლეში ერთდებიან. მეორე, უფრო მდებალი დარგის ტრფობა მისაწვდომია ჩვეულებრივი მომაკვდავისათვის. „დღეს ერთი უნდეს, ხვალე სხვა, სთმობდენ გაყრისა ღმობასა“.

შოთა რუსთაველი

სამეფო ტახტზე მჯდომარე ბაგრატიონებს შორის თამარ მეფის შემდეგ არც ერთის სახელი ისე მჭიდროდ დაკავშირებული არ არის შოთა რუსთაველთან, როგორც ვახტანგ მეექვსის სახელი. არა მარტო იმიტომ, რომ მან პირველად დაბეჭდა და კომენტარებით აღჭურვა „ვეფხისტყაოსანი“, არამედ იმიტომაც, რომ პირველად სწორად გადაწყვიტა ერთი უმთავრესი საკითხი, რომელიც ამ პოემასთანაა დაკავშირებული, სახელდობრ მისი სიუჟეტის ორიგინალობის საკითხი: „ეს ამბავი სპარსში არ არის და სპარსთა კაი მელექსეობა იცოდნენ, და თამარ მეფე კარგი და ძალიანი ხელმწიფე რომ იყო, ვითომ ეს მასზედ მოინდომა: ასეთი ამბავი სხვაშიად რატომ იყოსო, რომე ქართლშიც არ იყოსო. და უბრძანა მის მდი-

განს რუსთველს, ქართულითა ენითა კაი ლექსები თქვიო. აწ იმას ამბობს, რომ სპარსთაგან ვთარგმნეო, რადგან სპარსულის მიბაძვით ათქმევინა თამარ მეფემ“.

ვახტანგ მეექვსის მიერ ამ მნიშვნელოვანი საკითხის სწორი გადაჭრა მით უფრო დასაფასებელია, რომ თუმცა ის კარგა ხანს ცხოვრობდა ირანში და ირანულ ენასა და ლიტერატურას, როგორც ვტყობა, რიგიანად იცნობდა, მაგრამ მას არ შეიძლება ხელთ ჰქონოდა ის მეცნიერული მასალა, რომელიც დღეს გვაქვს, როცა მთელი ირანული ლიტერატურა, არათუ დიდი ნაციონალური და რომანტიკული პოემები, არამედ თვითოეული ოთხსტრიქონიანი რუბაია ყოველმხრივად შესწავლილია გერმანელი, ფრანგი, ინგლისელი და რუსი მეცნიერების მიერ. დღეს თითქო უცილობელია, რომ ირანულ ლიტერატურაში არ არსებობს ნაწარმოები, რომელიც სიუჟეტით შორიდან მაინც ჰგავდეს „ვეფხისტყაოსანს“, რომ შოთა რუსთაველს არ გამოუყენებია მოხეტიალე არაკი, როგორც, მაგალითად, მისმა თანამედროვე ტრუვერებმა და მიწვინააღმდეგეებმა გამოიყენეს საფრანგეთსა და გერმანიაში, როცა თავიანთი „მრგვალი მაგიდის რაინდების“ რომანებს, ან კიდევ ნოველებს საფუძვლად კელტური ან აღმოსავლეთური სიუჟეტები დაუდეს.

მაშ რად ამბობს თვით რუსთაველი, რომ მან იბოვა და ლექსად გარდაქმნა ხელიხელ საგომანები სპარსული ამბავი? ადვილი შესაძლებელია, პოეტი გულისხმობდეს არა ლიტერატურულად დამუშავებულ სიუჟეტს, არამედ ერთი ერის ფოლკლორიდან მეორისაში გარდამავალ ზღაპრულ არაკს, ფაბულის თარგს, რომელზედაც მან თავისი გობელენი ამოქარგა, სადაც მისთვის ნაცნობი რაინდული საზოგადოებაა გამოხატული. ამაში არაფერია მოულოდნელი, თუ გავიხსენებთ, რომ უდიდესი მწერლები, განსაკუთრებით შუა საუკუნეებში და რენესანსის ეპოქაში, ხშირად ისტორიიდან და ფოლკლორიდან სესხულობდნენ ფაბულას, მხოლოდ შემდეგ ხელოვნურად დამთავრებულ ფორმას აძლევდნენ მას. ასე იქცოდნენ დანტე, ბოკაჩო, ჩოსერო, შექსპირი, ჩვენი სულხან-საბა ორბელიანი და სხვა. მაგრამ ისიც შეიძლება, რომ ეს სიტყვები ნაწარმოებში მართლაც პოეტის მიერ შეტანილია ერთ-

გვარი მისტიფიკაციის სურვილის კარნახით, ერთგვარი მოკრძალებული ფარდის ჩამოსაფარებლად მახლობელ მოვლენებზე, რომელთა ასახავად უსათუოდ რომანტიკული დისტანციის დამყარება იყოს საჭირო. ნაციონალური ეპოსის, ირაპანური „სიდის“ ავტორებს მოქმედება ისტორიულ წარსულში გადაჭონდათ; „ვეფხისტყაოსანი“ არ არის ნაციონალური ეპოსი, მისი მოქმედება შორეულ უცხოეთშია გადატანილი. მაგრამ „ვეფხისტყაოსანი“ მაინც საკმაოდ რელიეფურად ასახავს არა მარტო საქართველოს ფეოდალური საზოგადოების ყოფა-ცხოვრებას, ზნე-ჩვეულებებს, გემოვნებას და იდეოლოგიას, არამედ მთავარ პოლიტიკურ ამბავსაც, რომელსაც მეთორმეტე და მეცამეტე საუკუნის მიჯნაზე არსად პარალელი არა ჰქონია საქართველოს გარეშე: ესაა ხანში შესული მეფის გიორგი მესამის მიერ თავის სიცოცხლეშივე თავისი ახალგაზრდა ქალის — თამარის სამეფო ტახტზე აყვანა. რასაკვირველია, შუა საუკუნეების რომანტიკულ პოემას თანამედროვე რეალიზმის მოთხოვნისგან ვერ წარვუდგენთ: რასაკვირველია, როსტევეანი გიორგი მესამეს არ წარმოადგენს, ხოლო თამარი პირდაპირ ნესტან-დარეჯანის ან თინათინის სახით არაა მოცემული. მაგრამ დიდად ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ თინათინის მსგავსად თამარიც მამის სიცოცხლეში აღის ტახტზე, რომ ამ უკანასკნელს, როსტევეანისა არ იყოს, სხვა შვილი არა ჰყავს, გარდა ერთი ასულისა. დიდად ნიშანდობლივია ის გარემოებაც, რომ ნესტან-დარეჯანის მსგავსად თამარიც იძულებულია თავისი გულის უფლებები დაიცვას თამამი და მტკიცე მოქმედებით, ვინაიდან პირველად, მისი სურვილის წინააღმდეგ, პოლიტიკური მოსაზრების კარნახით, არასასურველ ადამიანს მიათხოვეს.

შოთა რუსთაველის შემოქმედება ამთავრებს გრძელ პერიოდს ქართული ლიტერატურის განვითარებაში; ეს პერიოდი რამდენიმე საუკუნე გაგრძელდა და ის მეტად მდიდარია იდეურად ორიგინალური და მალალმხატვრული ძეგლებით.

მაგრამ უშუალოდ რუსთაველის შემდეგ იწყება ერთი უზნელესი ეპოქა ქართველი ერის ისტორიაში: მონღოლების, ხვარაზმელების, თემურ-ლენგის ზედიზედ შემოსევა თითქმის ორასი წლის განმავლობაში ანადგურებს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ და სულიერ ძალებს; საქართველო პოლიტიკურადაც ნაწილდება; ხალხის შეგნებაში დიდი ხნით იჩრდილება სახელმწიფოებრივი მთლიანობის იდეა.

ქართული ფეოდალური ლიტერატურა და ხელოვნება თავისი აყვავების პერიოდში, სახელდობრ, მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეებში, ხშირად დეტალებში წაგავს იმავე დროის ევროპულ ლიტერატურასა და ხელოვნებას, მაგრამ ის გამოხატავს უფრო დაწინაურებული, უფრო თავისუფლად მოაზროვნე, კლასიკური საბერძნეთისა და რომის მსოფლიოსთან უფრო მჭიდროდ დაკავშირებული საზოგადოების იდეოლოგიას. ბაგრატ მეოთხის, დავით აღმაშენებლის და გიორგი მესამის ქრონიკები, იოანე პეტრიწონელის და ეფრემ მცირეს ფილოსოფიური და ფილოლოგიური კვლევაძიებანი, შავთელის და ჩახრუხაძის ოდები, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, შემდეგ აბტალის, ბეთანიის, ყინწეისის, უბისის ფრესკები ნამდვილი რენესანსის სულითაა გამსჭვალული. მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეების მოწინავე ქართველი საზოგადოება შეიძლება თავისი გონებრივი ინტერესებით და თავისი კულტურული დონით უფრო ახლო იდგეს მეოთხმეტე-მეთხუთმეტე საუკუნის განათლებულ ფლორენციელებთან, ვიდრე თავის თანამედროვეებთან, ტლანქ დასავლეთ ევროპულ ჯვაროსნებთან.

მაგრამ დახეო, როგორ უკან გადასროლილი და ჩამორჩენილი ჩანს იგივე ქართველი საზოგადოება XVII საუკუნის დასაწყისში, როცა საშინელი ეროვნული კატასტროფის შემდეგ, რომელიც ლამობდა საბოლოოდ წაეღო ქვეყანა კულტურული ღირებულება, ხალხი თითქო ხელახლა გონს მოდის და საღი ინტუიციით ახალ გზებს ეძებს სულიერი და პოლიტიკური აღორძინებისათვის. როგორ უნდა მოხდეს ეს აღორძინება? ქალაქები დანგრეულია, დიდი მსოფლიო სავაჭრო გზები გადაჭრილია, თვით საქართველო წინა აზიის მოწინავე სახელმწიფოდან, რომელიც ერთ დროს გავლენას

ახდენდა საერთაშორისო პოლიტიკაზე, გადაქცეულია ვიწროდ შემოზღუდულ პროვინციად; მის ლიტერატურას და მხატვრულ კულტურას აღარ აქვთ ადრინდელი ბრწყინვალეობა და გაქანება. მეცნიერებათა და ხელოვნებათა თავისებური აღორძინების მატარებლად მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუბულის ბურჟუაზიული ინტელიგენცია, როგორც, მაგალითად, ორი საუკუნის წინათ იტალიასა, საფრანგეთსა ან გერმანიაში გამოვიდა, არამედ ფეოდალური საზოგადოების მოწინავე რასში, რომელიც თანდათან იცვლის პოლიტიკურ და კულტურულ ორიენტაციას და ირანიდან პირს იბრუნებს რუსეთისა და დასავლეთ ევროპისკენ. ქართული ლიტერატურა თავდაპირველად ყოყმანით, თითქო ის უკან იხედებოდესო, შემდეგ უფრო მტკიცე ნაბიჯით მიდის ამ გზით. ის მდიდრდება იდეებით, რომელნიც ჩრდილოეთიდან და დასავლეთიდან მოდიან, ის ნელ-ნელა თავისუფლდება ირანული ეპიური პოეზიისა და ეროტიული ლირიკის ტრადიციებისაგან, რეალისტური და ნაციონალური ხდება, მაგრამ ეროვნული ბურჟუაზიული კულტურის განუვითარებლობის გამო ქართული ლიტერატურა ტიპიური ბურჟუაზიული ქანრების დარგში, (მაგალითად ავანტიურის ან სალონის რომანის დარგში, ოჯახური დრამის დარგში და სხვ.) ვერ ქმნის შედეგებს, რომელთაც შეეძლოთ გვერდში ამოდგომოდნენ ევროპული ბურჟუაზიული ლიტერატურის შედეგებს.

ჩვენი უძველესი ლიტერატურული ძეგლები, რომელთაც დამოუკიდებელი მხატვრული მნიშვნელობა აქვთ, დაკავშირებული არიან ქრისტიანობის შემოსვლასა და პროპაგანდასთან საქართველოში. ესაა ეგრეთ წოდებული ჰაგიოგრაფიული მწერლობა, რომლის უძველესი, დღემდე აღმოჩენილი ნიმუშები მეხუთე-მეექვსე საუკუნეებს ეკუთვნიან. ეს მწერლობა ჩვენში თავდაპირველად უფრო ხნიერი ქრისტიანობის, სირიელების, ბიზანტიელების, სომხების მწერლობასთან ურთიერთობაში განვითარდა. როგორც სხვაგან, ისე ჩვენშიც ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურა, რასაკვირველია, ასკეტურია თავისი ძირითადი ტენდენციებით. მაგრამ როგორც კულტურული შემოქმედების სხვა დარგებს, ისე ამ

მწერლობასაც ქართველმა ერმა ადრე დააჩნია თავისი ორიგინალური გენიის ბეჭედი. მასში შედარებით ნაკლებია მისტიციზმი და მეტია ჯანსაღი, გულუბრყვილო რეალიზმი. ხშირად ის სრულიად თავისუფალია სქოლასტიკური სულისაგან. თავის საუკეთესო ძეგლებში ეს მწერლობა ლაკონური, ენერგიული ენით მკვეთრად ასახავს წინაფეოდალური და ფეოდალური ქართული საზოგადოების ყოფა-ცხოვრებას და ზნე-ჩვეულებებს. როგორც მხატვრული, ისე ისტორიული თვალსაზრისით ამ დარგში ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია ნიკო მარის მიერ აღმოჩენილი და გამოცემული „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. ესაა ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის იშვიათი შედეგები. ასკეტური მორალი, ტრფობის გაცემა, როგორც ეშმაკის მანქანებისა, ავტორს ხელს არ უშლის მხატვრულად ასახოს ტაო-კლარჯეთის და აფხაზეთის პეიზაჟი, სიყვარულით მოეპყრას მატერიალური ცხოვრების დეტალებს, ღრმა ფსიქოლოგიური რეალიზმით გადმოსცეს აზოტ და ადარნესე კუროპალატების ლალატი კანონიერი შეუღლებებისადმი და მათი ტრფიალი „სიძვის დედაკაციებისადმი“, ან „სახელოვანი ჭაბუკის“ ზენონის ბერად აღკვეცა მისი დის რომანტიკული თავგადასავლის ზეგავლენით.

სხვა ქართველ წმინდანთა ცხოვრების ამწერლებიც სინამდვილის ასახვის თვალსაზრისით არ ჩამოუვარდებიან „გრიგოლ ხანძთელის“ ბიოგრაფს. მათ მიერ დახატული ფიგურები — ყველა ეს შუშანიკები, სერაპიონ ზარხმელები, ილარიონ ქართველები და ექვთიმე მთაწმინდელები ნაკლებ ჰგვანან აბსტრაქტული სამყაროს უსიცოცხლო სქემებს, ისინი ხორცმესხმულ ადამიანებად გვევლინებიან. თუ „შუშანიკის მარტვილობაში“ აღწერილია სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს დაბლობის ბუნება „ცეცხლებრ შემწველი მხურვალე მზით, სორშაკი ქარებით და მავნებელი წყლებით, სნეულეებისაგან დასივებული და გაყვითლებული მკვიდრით“, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“ სამხრეთ საქართველოში გადავყავართ მისი „კეთილად შეზავებული მზითა და ჰაერით, ურიცხვი ბაღნარებითა და საამო წყალთა სიმრავლით, ველოვანი ადგილებითა და შემწყნარებელი ფართობით.

შემდეგ გაიხსენეთ, როგორი რეალიზმითაა გადმოცემუ-

ლი შფოთი, მამულის გაყოფის გამო სერაპიონ ზარზმელისა და ილარიონ ქართველის ბიოგრაფიებში. ბოლოს გაიხსენეთ, რა მონუმენტურად მარტივ და ამავე დროს რეალისტურ ხაზებშია მოცემული „ევთიმე მთაწმინდელის ცხოვრებაში“ იმ დიდი სამონასტრო მეურნეობის აღწერა, რომელსაც მეთ-მეთერთმეტე საუკუნეში ათონის ქართული მონასტერი წარმოადგენდა. ბერების ფიცხელი შფოთი, წვერთ ვლეკა, გინა მიმთხვევა, ურჩი ძმების შებოჯვა, მიწაზე განრთხობა და ღვედით ცემა, ისე რომ ამის შემდეგ ზოგი ორი კვირა იწვა და ზოგიც სამი, კერაზე კოჭობის მიდგმა გაუმაძღარი ბერების მიერ, რომელნიც არ კმაყოფილდებოდნენ საერთო ტრაპეზით, ფარულად ტანისამოსის ყიდვა-გაყიდვა, ზორბ-ლის გადმოზიდვა ნავით, ვენახის ასარვა თუ აჯოჯვა, მუშაო-ბის და კვების ორგანიზაცია ყანასა, ბოსტანსა და სახელოს-ნოებში, მამა ევთიმეს ჩამოვარდნა დაფეთებული ჯორიდან, ბოლოს „უწვერულთა მუშათა არ შეწყნარება, რათა ძმათ არა ევნოს რა ან გონებთა ან შეხედვითა“.

ეს ჰაგიოგრაფები შოთა რუსთაველის წინამორბედები არიან, არა იდეოლოგიით და ზნეობრივი შეხედულებებით, რასაკვირველია, არამედ იმ ინტერესით, რომელსაც ისინი სინამდვილისადმი იჩენენ, ადამიანის სულის ღრმა ცოდნით, ადამიანურ გულისთქმათა რეალისტური სახით. შუა საუ-კუნეების ქართველი რელიგიური მოღვაწეობის მსგავსად, რუსთაველის პოემის მთავარი გმირიც უდაბნოში გარბის, მაგრამ მას სწვავს არა სარწმუნოების, არამედ მიჯნურობის ცეცხლი, ღვთისმშობლის კულტის ადგილი მის შეგნებაში უკვე საყვარელი ქალის კულტს აქვს დაჭერილი.

მაგრამ თუ რუსთაველი ძველი ქართული ლიტერატურის ზოგიერთი ჯანსაღი ტრადიციის დამცველი და გამგრძელებელია, ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მან ამ ლიტერატურის რეფორმა მოახდინა. „ვეფხისტყაოსანთან“ შედარებით ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები დღეს მაინც არ-ქაულად გვეჩვენება. სალიტერატურო ენის განახლებით, ხალხის სალაპარაკო ენასთან დაახლოებით რუსთაველმა თავის პოემას გასაოცარი გამძლეობა მიანიჭა საუკუნეთა მან-ძილზე. თუ ეს ასე არ ყოფილიყო, „ვეფხისტყაოსანი“ ვერ

გადაიქცეოდა ერთ-ერთ უდიდეს საორგანიზაციო სულიერ ფაქტორად, რომელმაც ხელი შეუწყო ქართველი ერის დაც-ვის უდიდესი შეჭირვებისა და ვიწროობის დღეებში. მის მიერ გამოყენებული ხალხური ლექსის ზომა, თექვსმეტ-მარცვლოვანი შაირი, თითქმის სრულიად უცნობია, ძველი მეხოტბეებისა და ჰიმნოგრაფებისათვის. ბოლოს, აღსანიშ-ნავია, რომ მის მიერ შექმნილი თავშესაქცევარი სიუჟეტი დიდი ოსტატობითაა დაკავშირებული ახალ ფილოსოფიურ და ეთიკურ მსოფლმხედველობასთან.

გადმოცემა ამბობს, განათლება მან ბიზანტიაში მიიღო. ეს ადვილი შესაძლებელია. ის ამჟღავნებს ძველი ბერძენი ფილოსოფოსების ემპირიკულეს, არისტოტელეს, პლატონის ცოდნას; უცილობლად იცნობს ნეოპლატონიკოსებსაც. სად შეეძლო მას ამ ფილოსოფოსების საუკეთესოდ გაცნობა? საფიქრებელია, რომ კონსტანტინოპოლში, სადაც სახელოვან-მა პროფესორმა და მწერალმა მიქელ ფსელოსმა ჯერ კიდევ მეთერთმეტე საუკუნეში აღადგინა პლატონის ფილოსოფიის სწავლება, მაშინ, როცა მთელ დასავლეთ ევროპაში არისტო-ტელეს ფილოსოფია ბატონობდა შეუზღუდველად. თვით ფსე-ლოსი ამბობს, რომ ის ნეოპლატონიზმიდან და „საკვირველი პროკლედან“ ნელ-ნელა ამაღლდა, „პლატონის წმინდა სიმალ-ლემდე“. მაგრამ შოთას შეეძლო პლატონისა და ნეოპლატონი-კოსების ფილოსოფიას გაცნობოდა გელათსა ან იყალთოშიც, სადაც დავით აღმაშენებელმა აკადემიები დააარსა, რომელ-თაც კონსტანტინეპოლის პროფესორების ქართველი მოწა-ფეები, იოანე პეტრიწონელი და არსენ იყალთოელი ხელმძღ-ვანელობდნენ.

რუსთაველის გმირებიდან პლატონის და ნეოპლატონიკო-სების ფილოსოფიას ყველაზე უკეთ ავთანდილი და ნესტანი იცნობენ, როგორც ეტყობა, ამ უკანასკნელის აღმზრდელს — ქაჩეთში დაქვრივებულ დავარს მისთვის ელინური წარმართუ-ლი სიბრძნის ყველა საიდუმლოება გაუცვნია. მისი წერილი, ქაჩეთის ციხიდან საყვარლისადმი მიწერილი, მოწმობს, რომ მას უკითხავს პლატონის დიალოგები, ნეოპლატონიკოსების თხზულებანი, შეიძლება სტოიკოსების ეთიკასაც გაცნობია. ამ-გეარ ფილოსოფიურ ეპისტოლეებს ჰუმანისტურად განათლე-

ბული იტალიელი ქალები მეთხუთმეტე და მეთექვსმეტე საუკუნეში წერდნენ. ნესტანი ადამიანის სულს მზის ნაწილად სთვლის, ამ სოფელს ჭირთა და ცრემლთა ველად, ადამიანის გარდაცვალებას ოთხი სტრიქონიდან — მიწისა, წყლისა, ცეცხლისა და ჰაერისაგან — გათავისუფლებად. მზეზე ეუფლებიან საბოლოოდ ერთმანეთს შეყვარებული არსებანი, იქ ისინი დღისით და ღამით ეღვათა კრთომას უცქერდნენ. ავთანდილზე და ნესტანზე ნაკლებ ფილოსოფიურ ინტერესს იჩენს ტარეღლი, მაგრამ, ეტყობა, არც მისთვისაა სრულიად უცნობი პლატონისა და პროკლე დიადოხოსის იდეები: დამშლიან ჩემი ელემენტები („კავშირნი), შერთვიან სულთა წყებასა („სიარასა“), ეუბნება ის ავთანდილს, როცა ეს უკანასკნელი მას უდაბნოში იპოვის მის მიერ დახოცილ ღომსა და ვეფხვს შუბა: სიკვდილის მოახლოება ღზენის მოახლოებას ნიშნავს, აქ გაყრილნი მიჯნურნი იქ გავიხარებთ ერთმანეთის ნახვით.

მაგრამ დიდი უკუღმართობა იქნებოდა შოთა რუსთაველი პლატონის სკოლის მწიგნობარ ფილოსოფოსად მიგვეჩნია, რაკი მისი გმირები პლატონურ ან ნეოპლატონურ გამოთქმებს ხმარობენ. რუსთაველი, უწინარეს ყოვლისა, პოეტია და არა ფილოსოფოსი. მით უმეტეს ვიწრო სკოლის ფილოსოფოსი. უკუღმართობა იქნებოდა აგრეთვე რუსთაველის პოემაში დაგვენახა მხოლოდ მხატვრული გაფორმება საქართველოს სინამდვილის ფაქტების და საბერძნეთ-რომის მსოფლიოსთან მომავალი იდეებისა. „ვეფხისტყაოსანი“ წარმოადგენს კლასიკური კულტურის, შუა საუკუნეების ქრისტიანული დასავლეთის და მუსლიმანური აღმოსავლეთის ელემენტების მეტად ორიგინალურ სინთეზს, რომელსაც ბადალი არა აქვს საერთაშორისო ლიტერატურაში. ეს მხატვრული სინთეზი შესაძლებელი იყო მხოლოდ საქართველოში, ორი კულტურული მსოფლიოს მიჯნაზე, ის შესაძლებელი იყო მხოლოდ მეთორმეტე საუკუნეში, როცა ბაგრატიონების ფეოდალურმა მონარქიამ უმაღლეს ძლიერებასა და ბრწყინვალეობას მიაღწია, როცა მან თითქმის მთელი ტერიტორია დაიპყრა კავკასიის ქედსა და არზრუმს შორის, როცა ტრაპიზონის იმპერია, სომხეთი და შირვანი მასთან მეგობრულ ან ვასალურ ურთიერთობაში აღმოჩნდნენ. ვიწრო ნაციონალური და რელიგიური ზღუდე-

ბი გადალახულია, უმაღლეს არისტოკრატისა და სახელმწიფოს მმართველ წრეებში ქართველების გვერდით სომეხი გრიგორიანელებიც იწყებენ აქტიური როლის შესრულებას, ხშირი ხდება ქრისტიანი პრინცესების დაქორწინება მაჰმადიან მფლობელებზე და პირუკუდმა.

თურქების საბოლოო დამარცხებისა და თბილისის საამიროს მოსპობის შემდეგ დავით აღმაშენებელს სრულიადაც არ გამოუჩენია სარწმუნოებრივი შეუწყნარებლობა. პირიქით, როგორც ქართველი და არაბი ისტორიკოსები ამტკიცებენ, მას საგანგებო შენობა აუგია მაჰმადიანი სუფიებისა და პოეტებისათვის, მათთვის სუბსიდიების გაცემა დაუწყია სახელმწიფოს ხაზინიდან და არ უთავილნია პირადად დასწრებოდა მათს სადღესასწაულო სხდომებს, შესულიყო მათს ჯამეში. საერთოდ ეს ფიზიკურად და სულიერად სრულქმნილი ადამიანი, ეს სკეპტიკოსი, რომელსაც ეჭვი შეჰქონდა ქრისტიანულ ლეგენდებში, ეს დახელოვნებული მეომარი, მონადირე, ასტრონომი და პოეტი, რომელიც თავის არჩეულ ბიბლიოთეკას ჯორით და აქლემებით თან ატარებდა ლაშქრობის დროს, ეს „ახალი ათინის“ დამაარსებელი გელათში, რენესანსის ნამდვილ წინამორბედად შეიძლება ჩაითვალოს. ის დიდ პატივს სცემდა არაბულ მეცნიერებას. და მართლაც, თუ ქართველი ახალგაზრდობა ღვთისმეტყველებასა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათ ბიზანტიის სკოლებში სწავლობდა, მედიცინის და ასტრონომიის გაცნობა მას, მეტის წარმატებით, არაბების შემწეობით შეეძლო; ეს ნათლად ჩანს რუსთაველის პოემიდანაც, სადაც თითქმის ყველა მედიცინური და ასტრონომიული ტერმინი არაბული წარმოშობისაა.

ქართველი ერის განთავისუფლებას რელიგიური და ნაციონალური კარჩაკეტილობისაგან და საერო პოეზიის აყვავებას განსაკუთრებით ხელი შეუწყო ირანული მხატვრული ლიტერატურის საუკეთესო ნიმუშების გაცნობამ გადმოთარგმნისა და გადმოკეთების შემწეობით; თვით ირანული მხატვრული ლიტერატურა სწორედ ამ პერიოდში აღწევს თავისი განვითარების უმაღლეს წერტილს. „ტრისტანისა და იზოლდას“ აღმოსავლეთური ვარიანტის, „ვისრამიანის“ ქართული პროზაული თარგმანი, ალბათ, „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერამდე შესრულდა;

მაგრამ, როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ანალიზიდან ჩანს, რუსთაველს სცოდნია გურგანელი პოეტის რომანის ორიგინალიც. ის ასახელებს „ვისრამიანის“ მთავარ გმირებს, ის იქიდან მხატვრულ სახეებსაც სესხულობს. ვისის (აგრეთვე იზოლდას) მსგავსად თინათინსაც მიჯნურთან შეხვედრის დროს ტიტველ ტანზე ყარყუმის წამოსასხამი აცვია, რამინის მსგავსად ავთანდილი თავისი სიმღერით ქვებზეც კი ახდენს გავლენას. მაგრამ ფახრედინ გურგანელისათვის სრულიად უცხოა შოთა რუსთაველის ზნეობრივი იდეალიზმი, კერძოდ, მისა ქალ-ვაჟნი სიყვარულს მძაფრად, სენსუალისტურად განიცდიან, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ რუსთაველის გმირების სიყვარული არ არის წმინდა ინტელექტუალური სიყვარული, „სიყვარული შორეული პრინცესისადმი“, რომელსაც ხშირად უგალობდნენ მისი თანამედროვეები, პროვანსელი ტრუბადურები: ბოლოს, მრავალ დაბრკოლებათა გადალახვის შემდეგ, რუსთაველის ქალ-ვაჟნი მაინც ამ ქვეყანაში ერთდებიან. და ეს მომენტი მას ანსხვავებს მეორე ირანელი პოეტისა, მისი სახელგანთქმული თანამედროვისა, ნიზამი განჯელისაგან.

თავისი ცხოვრების უდიდესი ნაწილი ნიზამიმ საქართველოს მეზობელ მაჰმადიანურ სამეფოებში გაატარა: ის ხან აღდარბადაგანელი ათაბაგების კარზე ცხოვრობდა განჯაში, ხან შირვანელი შაჰების კარზე შამახიაში. ადვილი შესაძლებელია, რომ შოთა რუსთაველი პირადად იცნობდა მას; ის მას შეიძლება უხვად შეხვედროდა როგორც მშვიდობიანი მოქიშპე პოეტურ ტურნირებში, რომელიც, როგორც ეტყობა, უცხოელი სტუმრების მონაწილეობით საქართველოს მეფის სასახლეში იმართებოდა მეთორმეტე საუკუნეში; ის მას შეიძლება ბრძოლის ველზეც შეხვედროდა როგორც მოწინააღმდეგე, თუ ისეთ მშვიდობიან და მისტიკურად განწყობილ პოეტს, როგორიც ნიზამი იყო, ოდესმე ხელში მახვილი სჭერია. ყოველ შემთხვევაში, უცილობელია, რომ რუსთაველი კარგად იცნობს ნიზამის ერთ-ერთ მთავარ ნაწარმოებს, მის რომანტიკულ პოემას „ლეილ-მეჯნუნიანს“ თავის პოემაში ის ასხენებს კაენს, ეს იგივე ყაისი ანუ მეჯნუნია. ქართველ და ირანელ პოეტს ზოგიერთი მეორეხარისხოვანი მომენტი საერთო აქვთ: „ვეფხ-

ისტყაოსანშიც“ და „ლეილ-მეჯნუნიანშიც“ შეყვარებულ ქალ-ვაჟს დაბრკოლება ხვდება დედ-მამის მხრივ, აქაც და იქაც შეყვარებული ქაბუკი უდაბნოში გარბის; მხეცებთან ცხოვრობს და სხვ. მაგრამ ნიზამის გმირები სრულიად მოკლებულნი არიან იმ ძლიერ ზნეობრივ სტოიციზმს, რომლითაც რუსთაველმა აღჭურვა თავისი ვაჟები და თავისი ქალები, ეს უკანასკნელნი კიდევ უფრო მეტად, ვიდრე პირველნი. თინათინის, ნესტან-დარეჯანის, ასმათის პარალელების აღმოჩენა ადვილი არ არის თვით იმდროინდელი ევროპის ლიტერატურაში: ისინი არაჩვეულებრივ აქტივობას და თაოსნობას იჩენენ, ცხოვრების სახიფათო წუთებში ხასიათის ძალასა და სიდიადეს, ნებისყოფის გამძლეობას და ჭკუის სიფხიზლეს ამყვანებენ და ხშირად სწორ გზას უჩვენებენ გულისთქმით გონებადაბნეულ რაინდს. არც ნიზამის რომანებში, არც, მით უმეტეს შემდეგი დროის ირანულ ლიტერატურაში არ მოიპოვება ასეთი დიდბუნებოვანი ქალების ტიპები, რაიცა ადვილი გასაგებია, თუ გავისხენებთ, რომ ისლამის გავრცელებისა და საპარამხანო რეჟიმის შემოღების გამო ქალმა ირან-არაბეთის მსოფლიოში თანდათან დაკარგა ის დამოუკიდებელი მდგომარეობა, რომელიც მას წარმართობის დროს ეჭირა.

„ლეილ-მეჯნუნიანის“ ერთი დამახასიათებელი ეპიზოდი მკვეთრად ანათებს იმ უფსკრულს, რომელიც ნიზამის და რუსთაველის მორალურ იდეებს ჰყოფს ერთმანეთისაგან. ტარიელის მსგავსად მეჯნუნმაც შეიძინა მეგობარი, ნოფალი, რომელიც მზადაა თავისი ძმადნაფიცის უფლებანი დაიცვას და მარტოდმარტო შეებრძოლება მის მტრებს. ამ უთანასწორო ბრძოლას მეჯნუნი ნეტარი შეუშფოთველობით უცქერის გორაკიდან: „ნოფალი მოწინააღმდეგეთ კრილობებს აქლობდა და მუსრავედა, მეჯნუნი კი ლოცულობდა, ოხრავდა და იტანჯებოდა; ნოფალი ლეილას გულისთვის მახვილს ანავარდებდა, მეჯნუნი კი სულთ და გულით თავისი მტრების მხარზე იყო“. ეს თავისებური სუფისტური პასივობა სრულიად უცხოა რუსთაველის გმირებისათვის, როგორც მათთვის უცხოა ბედნიერების შეზღუდვა სულთა შეერთებით საიქიოში, რომლის მისტიკური ხილვით თავდება ნიზამის პოემა. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ორი დიდი თანამედროვე პოეტის შემოქმედებაში ორი

სრულიად განსხვავებული სამყარო უპირისპირდება ერთმანეთს: აქ რეალიზმი, იქ მისტიციზმი, აქ აქტივიზმი და ოპტიმიზმი, იქ პასივიზმი და ბოროტების მიღება, როგორც გარდაუვალი აუცილებლობისა.

როცა იმ ლიტერატურული გავლენების შესახებ ვლაპარაკობთ, რომელიც შეიძლება რუსთაველს განეცადა, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ერთი საყურადღებო გარემოება. მართალია, პოეტის ბიოგრაფია არ შენახულა, მაგრამ თუ მისი პოემის მიხედვით განვსჯით, აგრეთვე ანგარიშს ვაუწყებთ ეპოქის სტილს და ტრადიციულად გადმოცემულ ცნობებს, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის არ უნდა ყოფილიყო არც ვიწრო სენაკში მომწყვდეული სქოლასტი, არც უსახლკარო მენესტრელი ან აშული, რომელიც ერთი მფარველის კარიდან მეორე მფარველის კარზე გადადის. უფრო საფიქრებელია, რომ ის იყო განათლებული დარდიმანი, დარბაისელი კარისკაცი და მამაცი მხედარი ერთსა და იმავე დროს, კარგად გამობრძმედილი სასახლის პოლიტიკოსა და ხმელეთის თუ ზღვის ომში. რუსთაველი კარგად იცნობს სამეფო დარბაზის ეტიკეტს. მაგრამ ის არა ჰგავს იმ დარბაზის ყმებს ან, მით უმეტეს, კარის გამრიგეებს, რომელნიც მთელ თავიანთ სიცოცხლეს სამეფო სასახლის შეხუთულ ჰაერში ატარებენ. თავის პოემაში ის ხშირად სიყვარულით უბრუნდება ბრძოლის აღწერას: ამ შემთხვევაში მისი სტილი განსაკუთრებით ფერადოვანი და დინამიკური ხდება. მაგრამ ის კარგად იცნობს ფეოდალური საზოგადოების სხვა წრეების ცხოვრებასაც. ადვილი წარმოსადგენია, რომ რუსთაველი ამ საზოგადოების უფრო დემოკრატიული ფენიდან წარმოსდგა და შემდეგ ამაღლდა პირადი ღირსების შემწეობით. ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებლის, გიორგი მესამის და თამარ მეფის დროინდელი ფეოდალური საზოგადოება კასტის პრინციპზე არ იყო დამყარებული; პირიქით, ხდებოდა განუწყვეტელი მოძრაობა ქვევიდან ზევით და ზევიდან ქვევით. მრავალი დიდგვარიანი ფეოდალი განიძარცვა ან დაემხო, მრავალი „უგვარო და უბამი“ ამაღლდა.

„უთვალავ ფერიანი სამყაროს“ ათვისებაში, ახალგაზრდა ქალის თვალ-წარბის ან კბილების სილამაზის, ან კიდევ ძვირფასი ქვების ელვარების და ძვირფასი ქსოვილების შრილის ოლტაცებით ასახვაში, მას ეტყობა, რომ ის არ უნდა ეკუთვნოდეს არისტოკრატიულად განახლებულ და დაღლილ თაობათა ჩამომავალთ; მას ყოველივე ეს გულუბრყვილოდ ხიბლავს და ახარებს. ის არ ერიდება პილპილიან გამოთქმებს, ვულგარულ სიტყვებს, საკმაოდ სარისკო ეროტულ სცენას: ეს ყოველივე დიდად დამახასიათებელია რენესანსის ადამიანისთვის, რომელიც გათავისუფლდა ეკლესიისა და მეფის კარის მიერ დაწესებული ნორმებისაგან. ის არ უფრთხის უნიჭო პოეტს, რომელიც უწოდოს, ხოლო ბოზ დიაცს — ბოზი დიაცი. ეს იგივე გიჟმაყური სულია, რომელიც შემდეგ იტალიაში ბოკაჩიომ, საფრანგეთში ფრანსუა რაბლემ გამოამყდენა.

ის კარგად იცნობდა ბურჟუაზიასაც. ზღვის სამეფო გულან-შარო ისეთი მკვეთრი ფერადებითაა დახატული, რომ მკითხველი ადვილად შეიძლება წარმოდგენით რომელიმე იმდროინდელ ზღვის სანაპირო რესპუბლიკაში, მაგალითად, ვენეციაში ან ვენუაში გადავიდეს; მათ სწორედ რუსთაველის ეპოქაში სავაჭრო ფაქტორები დააარსეს და გაცხოველებული აღებ-მიცემობა გააჩაღეს შავი ზღვის მოსაზღვრე ქვეყნებში, კერძოდ, საქართველოში. ვაჭართა უხუცესის ცოლის ფატმანის სახე ერთი მეტად მართალი და მეტყველი სახეა პოემაში; ის რეალისტი მხატვრის მახვილი თვალითაა დანახული. მრავალფერად პეიზაჟზე, რომელიც ხან უდაბნოებს მოგვაგონებს, ხან ჩრდილოვან ოაზისებს, ხან ალპური ყვავილებით აჭრელებულ ზეგნებს, ხან მომდიმარ სამხრეთის ზღვებს, მას ეტყობა, რომ ბევრი უმოგზაურია. როგორც პავიოგრაფიული ლიტერატურისა, „ქართლის ცხოვრებისა“, ჩახრუხაძის „თამარიანიდან“ ჩანს, მოგზაურობის სიყვარული ერთი უძლიერესი გატაცება ყოფილა შუა საუკუნეების საქართველოში. მოგზაურობდნენ არა მარტო პილიგრიმები, სოვდაგრები, ელჩები, არამედ პოეტები, ბატონიშვილები და მეფეებიც: მაგ. თამარ მეფის შვილიშვილმა ულუ დავითმა, ნაწილობრივ პოლიტიკური გარემოების იძულებით, თითქმის მთელი აღმოსავლეთი შემოიარა: მცირე აზია, ვოლგის მხარე, ციმბირი, მონღოლეთი, მესოპოტამია.

როგორც ბევრის მნახველ და ბევრის განაცად ბრძენს შეეფერება, შოთა რუსთაველი სრულიად თავისი გმირების იდეალიზაციას არ ახდენს. თავისი დროის მასშტაბით ის დიდი ოსტატია ადამიანის ხასიათის დახატვაში; მისი გმირების გვერდით მრავალი იმდროინდელი აღმოსავლეთური და ევროპული პოემის და რომანის პერსონაჟი იკონოგრაფიის შთაბეჭდილებას ახდენს. ის ვეიხატავს საზოგადოებას, რომელიც საკმაოდ შორს წასულა ინდივიდუალური დიფერენციაციის გზაზე. ვულგარული და ავხორციანი ფატმანის გულში ადგილი რჩება უანგარობისა და თავგანწირულებისათვის; კეთილშობილი და განათლებული ნესტანი, ნაწილობრივ პატრიოტული მოტივების კარნახით, ზნეობრივად გაუმართლებელ სიმკაცრეს იჩენს უდანაშაულო ზვარაზმელი უფლისწულის მიმართ. ტარიელი ხან თითქო ბედის წინაშე ქედმოხრილი და პასიურია, ხან ფიცხელი, გრძნობამორეული და ვნებით ანთებული. არ შეიძლება ითქვას, რომ მეტოქის მოკვლა, რომელსაც მშვიდობიანად ეძინა თავის კარავში, სასიკადალო იყოს მისი ადამიანური ღირსებისათვის. ყოველ შემთხვევაში, ეს საქციელი სრულიად ეწინააღმდეგება რაინდულ მორალს, რომელიც მოსწრებულად გამოიქვეა შუა საუკუნეების არაბმა პოეტმა: „ჩემი ტაიქის ჭიხვინი შორს გაისმის უდაბნოში; მე შეჩვეული არა ვარ მტერთან ფარულად მიპარვას“. რაინდული კოდექსის თვალსაზრისით ყოველთვის უძრავი არ არის არც უფრო წინდახედული და თავდაპირველი ავთანდილის ყოფაქცევა: ისიც, ფატმანის ჩაგონებით, ფარულად კლავს მის ყოფილ საყვარელს და სჭრის ძვირფასი ბეჭდით შემკულ თითს. საერთოდ ეს ადამიანები, პოეტის მიერ ასე სწორად და მიუდგომლად დახატულნი, ეს მტკიცე ნებისყოფის ქალ-ვაჟნი არავითარი დაბრკოლების წინაშე არ იხევენ და არავითარ საშუალებას არ ზოგავენ, რათა თავიანთ მიზნებს მიადწიონ.

მაგრამ მეორე მხრივ იგივე ადამიანები არათუ უდიდეს თავგანწირულობას იჩენენ მეგობრობაში, არამედ მტრებსაც კი გასაოცარი ჰუმანიტრობით ეპყრობიან. გაისხენეთ ტარიელის მოპყრობა მუხანათი ხატაელებისადმი, ფარსადან მეფის მზრუნველობა დაჭრილი და დატყვევებული რამაზის მიმართ, ბო-

ლოს, ავთანდილის ანდერძი, საუკეთესო ადგილი პოემაში, სადაც პოეტი უმაღლეს პათოსს აღწევს.

ამ გარეგნული წინააღმდეგობის ასახნელად მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ რუსთაველის გმირები ორი განსხვავებული მსოფლიოს მიჯნაზე მდგომარე საზოგადოების წარმომადგენლები არიან: ისინი ნაწილობრივ მომავალ შუა საუკუნეებს ეკუთვნიან, ხოლო ნაწილობრივ აღმოცენების პროცესში მყოფ ახალ საზოგადოებას, რომელსაც ჰუმანიზმის და მსოფლიო მოქალაქეობის იდეები ახასიათებს. თამარ მეფის და ლაშა გიორგის დროის მოწინავე ფეოდალური რაინდული საზოგადოება ჩვენ გვეხატება, როგორც გაფაქიზებული და ტლანქი ერთსა და იმავე დროს, თავისუფალი რელიგიური ფატიზმისაგან, მაგრამ მრავალი ცრუმორწმუნეობით გაყვნილი; იგი გულგრილად უნდა ეპყრობოდეს საეკლესიო წესებს, ნაწილობრივ სექტიკურად უნდა იყოს განწყობილი, ხოლო ნაწილობრივ, შეიძლება, დეისტურად ან პანთეისტურადაც. ამ საზოგადოების მორალი ირყევა სტოიციზმისა და ეპიკურეიზმს შორის; მისი ინტერესი მიმართულია არა მარტო უმაღლესი გონებრივი სიამოვნებისადმი, პოეზიისა, მხატვრობისა, რელიგიური და ფილოსოფიური დისკუსიებისადმი, არამედ აგრეთვე სამხედრო ავანტურებისა, ნადირობისა, ასპარეზობისა, ღვინის სმისა, შორეული და სახიფათო მოგზაურობისადმი. ადამიანმა გარეგნულად დარდიმანდობა შეიძინა, მაგრამ ის ჯერ კიდევ აულაგმავი, პირველყოფილი ინსტინქტების გავლენის ქვეშ იმყოფება. ნადიმის დროს, გაშლილ სუფრაზე მან შეიძლება თავი გამოიჩინოს გონებამახვილი ეპიგრამით, ციტატულები მოიტანოს მოციქულებიდან და პლატონიდან, მაგრამ ღამის წყვდიადში ადვილად მახვილს ჩასცემს თავის მტერს, ან თვალს მოსთხრის მას, ასეთი რამ შეემთხვა ლაშა გიორგის, რომელმაც ცალი თვალი დაკარგა რაინდებთან დროსტარებაში.

რელიგიური შემწყნარებლობის მხრით ამ ქართველმა საზოგადოებამ ბევრად წინ გაუსწრო თავის თანამედროვე ევროპულ და ბიზანტიურ საზოგადოებას და, შეიძლება ითქვას, რომ რუსთაველი ყველაზე თავისუფლად მოაზროვნე პოეტია შუა საუკუნეებში. ტარიელი და ავთანდილი გარეგნულად თითქო მაჰმადიანები არიან, მაგრამ ისინი ისევე დაშორებული არი-

ან ყოველივე ვიწრო ორთოდოქსიას, როგორც მათი განათ-
ლებული თანამედროვეები, მაგ. ბიზანტიელი და ქართველი
ნეოპლატონიკოსები, ან კიდევ ირანელი სუფისტები და პან-
თეისტები. ტარიელი დიდი ათვალწუნებით ლაპარაკობს ყუ-
რანსა და მის კომენტატორებზე. ტარიელთაგან ვაპარვის წინ
ავთანდილი მიზგიტოში ლოცულობს, მაგრამ ის მიმართავს არა
ალლაჰს, არამედ კოსმიურ ძალას, რომელმაც მიჯნურობა
წარმოშვა და მის კანონებს აწესებს. გზაში ის ჰიმნს მიუძღუ-
ნის მზეს, „ვის ხატად ღვთისად გიტყვიან ფილოსოფოსნი წი-
ნანი“. ის შეიძლება, ნიკო მარის თქმისა არ იყოს, გულისხ-
მობდეს უძველესი კულტურიდან მომავალ მზის გაღმერთებას,
სოლარულ მონოთეიზმს, გაღრმავებულს ნეოპლატონიკოსე-
ბის მიერ, რომელთაც ხილული მზე არამატერიალური, გონებ-
რივი მზის სიმბოლოდ გამოაცხადეს. იმავე ჰიმნში მთვარე
მიჯნურობის სენის გამომწვევად არის გამოცხადებული. მეო-
რე სახელგანთქმულ ჰიმნში, რომელსაც იგივე ავთანდილი ხუთ
პლანეტას უგალობს მულღაზანზარის გზაზე. თავისებურადაა
შეერთებული უძველესი ქალღეურობის წარმოდგენანი, პტოლო-
მეოსის და ნეოპლატონიკოსების იდეები და ქართული წარ-
მართობის მოგონებანი.

რაც შეეხება მთავარ ზნეობრივ ძალას, რომელიც „ვეფხ-
ისტყაოსნის“ მიერ ასახულ საზოგადოებას აკავშირებს, მას,
როგორც ცნობილია, მეგობრობა წარმოადგენს. აქ მეგობრო-
ბა გაგებულა სტოიკური ფილოსოფიის მიხედვით, ე. ი. რო-
გორც სულიერი ნათესაობა, დამოუკიდებელი ეროვნული და
სარწმუნოებრივი ზღუდეებისაგან. უანგარო და აქტიური მე-
გობრობის განხორციელებას, უწინარეს ყოვლისა, რასაკვირ-
ველია, ავთანდილი წარმოადგენს: ის იდეალური ძმადნაფიცია,
მაგრამ მისი პარალელები ასე თუ ისე ბევრი გვხვდება იმ-
დროინდელ დასავლეთ ევროპულ და აღმოსავლურ მხატ-
რულ ლიტერატურაში: მაგალითად, ერთგული ძმადნაფიცია
კაპრდინი „ტრისტანსა და იზოლდაში“, ნოფალი „ლეი-
ლასა და მეჯუნში“. ვეფხისტყაოსნის“ თავისებურება შეიძ-
ლება მდგომარეობდეს არა იმდენად ძმადნაფიცობაში, რამ-
დენადაც და-ძმადნაფიცობაში; ამის საუცხოო გამოხატულებაა
ტარიელისა და ასმათის მეგობრობა, იშვიათი ზნეობრივი კავ-

შირი, რომელიც უდიდეს თავკანწირულებას გულისხმობს
ქალის მხრივ.

მაგრამ განსაკუთრებით საყურადღებოა ის, რომ რუსთა-
ველის რწმენით, მეგობრობის მომენტი შემადგენელ ნაწილად
შედის თვით ტრფობაშიც. ნესტანი და ტარიელი, თინათინი და
ავთანდილი მარტო მიჯნურები კი არა, მეგობრებიც არიან. ისინი
ერთმანეთს ისე უცქერიან, როგორც თანასწორნი თანასწორთ.
მათთვის უცხოა ის ფსიქოლოგია, რომელიც შუა საუკუნეების
რაინდს ხშირად თავს ამცირებინებდა საყვარელი მანდილოს-
ნის წინაშე; მათთვის ვაუგებარია ის ფსიქოლოგია, რომელიც
ენებით ანთებულ ელიოზას ათქმევინებდა აბელარის მიმართ:—
მე მესიამოვნება შენს ნანდაურად, საყვარლად, გასართობად,
ხასად, გარყვნილ ქალად ვიწოდებოდეო.

თავისთავად ცხადია, რომ ეს მეგობრობის გრძნობა კი არ
უარყოფს, პირიქით, გულისხმობს ვაჟის მოკრძალებას საყვარ-
ელი ქალის მიმართ. თავდაჭერილობა, მოთმინება, გულის-
თქმის დამალვა უდიდეს სათნოებაადაა აღიარებული. ამის საუ-
კეთესო ილუსტრაცია არის უსიტყვო სცენა, სადაც შეყვარე-
ბული ნესტანისა და ტარიელის პირველი შეხვედრაა გადმო-
ცემული: ასმათის თანდასწრება, მღუმარე ნესტანის ალერსია-
ნი თვლების გამომეტყველება, ნესტანის მიერ ასმათის მიხ-
მობა და ამ უკანასკნელის მიერ შემკრთალი და აღმოღებული
ტარიელის გასტუმრება ამ სცენას დიდ ფსიქოლოგიურ დამა-
ჯერებლობას ანიჭებს; მასში უეჭველად მაღალი ფეოდალური
წრის ყოფა-ცხოვრების ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი დიდი
რეალიზმითაა ასახული.

ბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ თუმცა „ვეფხისტყაოსნის“
იდეოლოგია მრავალ წერტილში თანაემთხვევა დასავლეთ ევ-
როპის რენესანსის იდეოლოგიას, მაგრამ მისი ძირითადი მორა-
ლური ტენდენცია მაინც მკაფიოდ ანტიბუჩუაზიულია. „ვე-
ფხისტყაოსანი“ ასახავს ძალიან მდიდარ საზოგადოებას, მკი-
თხველს თითქმის ყოველ გვერდზე თვალს სჭრის ოქრო-ვერც-
ხლის ბრჭყვიალი და თვალ-მარგალიტის ციმციმი. ეს თამარ
მეფის დროის ფეოდალურ-რაინდული საზოგადოებაა, გამ-
დიდრებული არა იმდენად აყვავებული აღებ-მიცემობით და
მრეწველობით, რამდენადაც ბედნიერად დასრულებული სამ-

ხედრო ექსპედიციებით. თამარ მეფის ისტორიკოსი მოგვითხრობს, შამქორის ომის შემდეგ ტყვეები და ნადავლი დიდების ველზე განაწყეს და ლარაკიდებულმა ცხენებმა და ჯორაკ-ლეშებმა მთელი მანძილი დაიჭირეს ქალაქის კარიბჭიდან დაწყებული გლდანის ხევამდე; ბოლოსტიკეს ომის შემდეგ მეფის პალატებში ვერცხლის ჭურჭელს პატივი აღარ ჰქონდა, ყოველივე ოქროსა და ბროლისა იყო, ინდური ქვებით შემკულიო. სწორედ ასეთივე ამბებია აწერილი „ვეფხისტყაოსნის“ მრავალ ადგილას. პოემის გმირები ოქრო-ვერცხლს მეკობრეებით ხვეტავენ, ამიტომ მას მეკობრეებითვე ათვალისწინებულად აფასებენ. მათი დამოკიდებულება სიმდიდრისადმი გამონათულია მრავალ სცენასა და მორალურ სენტენციასში, მაგრამ ყველაზე დამახასიათებელია ცნობილი აფორიზმი: „რასაცა გასცემ, შენია, რას არა, დაკარგულია“.

ამ მხედრულ-რაინდული ფსიქოლოგიის სრულს წინააღმდეგობას წარმოადგენს კაპიტალის დაგროვების სული, რომელმაც დასავლეთ ევროპაში თავი ადრე იჩინა, მაგრამ განსაკუთრებით რენესანსის ეპოქაში გაძლიერდა, როცა ის ოქროს ძიების ციებ-ცხელებასი გადავიდა. ამ ახალმა ბურჟუაზიულმა სულმა გამოიწვია ამერიკის აღმოჩენა, აფრიკის ირგვლივ შემოვლა, მექსიკოს და პერუს დაპყრობა, კოლონიური იმპერიების შექმნა, ბოლოს მსოფლიო აღებ-მიცემობის და ინდუსტრიის აყვავება. ყოველივე ეს შეუძლებელი იქნებოდა, თუ ბურჟუაზიული კულტურის ბიონერები, რენესანსის ეპოქის მოგზაურები, აღმომჩენლები და დამპყრობლები ტარიელივით და ავთანდილივით იმ აზრის ყოფილიყვნენ, რომ ძვირფასი ნივთი უნდა დაფასდეს მხოლოდ როგორც ლამაზი ქალის ან ვაჟის სამკაული, რომ მთელ ქვეყნად ფასობს კარგი ჯაჭვ-მუზარადი, იარაღი და საჯღომი ცხენი.

სიბრძნე ბალავარისა

კველი და ახალი უმინოვნები

„სიბრძნე ბალავარისა“ მსოფლიო ისტორიული მნიშვნელობის ლიტერატურული ძეგლია. იგი, პირველი შეხედვით, თითქო საკოოგრაფიული მწერლობის დარგს ეკუთვნის, მაგრამ როგორც თავისი შინაარსით, ისე თავისი ფორმით არსებითად განსხვავდება ამ დარგის ცნობილი ტიპური ნიმუშებისაგან. რელიგიური მოღვაწეების, ბალავარის და იოდასაფის ბიოგრაფიასა, მათი ცხოვრების და ღვაწლის აღწერასთან ერთად ის შეიცავს თეოლოგიური და მორალური ხასიათის მსჯელობათ, რაიცა მას ღრმა თეორიულ ღირებულებას აძლევს. ავტორი მსჯელობს, ანუ უკეთ ვთქვათ, თავისი მოთხრობის მოქმედ პირებს ალაპარაკებს დოგმატიკურ ან ეთიკურ საკითხებსა, ღვთის არსებობასა, სულის უკვდავებასა, მატერიის და სულის ურთიერთობასა, საიქიო ცხოვრებასა, საამქვეყნო ცხოვრების სიამოვნებათა მიმღეობასა და უარყოფასა. პიროვნებისა და მორწმუნეთა კრებულის ურთიერთობაზე და სხვა. ეს საკითხები სპირიტუალისტური ფილოსოფიის და ასკეტური მორალის თვალსაზრისითაა განხილული. ამქვეყნიური ცხოვრება წარმოდგენილია ვითარცა აჩრდილი, რომელიც წარვალს, და ვითარცა კვამლი, რომელიც განქარდების.

მაგრამ ამ ნაწარმოების ავტორი არის არა მარტო ღრმა მოაზროვნე, რომელიც საუცხოოდ ერკვევა რელიგიურ და ეთიკურ საკითხებში, ის აგრეთვე დიდი მხატვარიცაა: ის დრამატიკულად აწვითარებს თავის სიუჟეტს და მასში, თავისი აზრების გასამტკიცებლად, დიდი ხელოვნებით ურთავს არაქებს ან პატარა ნოველებს, რომელნიც ამ ნაწარმოებს განსაკუთრებით საინტერესო საკითხავ წიგნად ხდიან. როგორც თავისი იდეოლოგიით, ისე მხატვრული ფორმის შეგრძნობით ავტორი ღვას ორი დიდი სამყაროს, ბუდისტური აღმოსავლეთის და ქრისტიანული დასავლეთის მიჯნაზე. მისი შემოქმედება აშკარად ორი უდიდესი მსოფლიო რელიგიის, ბუდიზმის და ქრისტიანობის, გავლენის ნიშანს ატარებს.